

ÇOCUK YAZARI – EMİN ABİD

Ali Şamil Hüseyinoğlu (*)

Özet

Emin Abid, çoğu zaman bir âlim-bilim adamı gibi tanıtılmıştır. Onun çocuk edebiyatındaki hizmetleri ise uzun yıllar dikkate alınmamıştır. Azerbaycan ikinci defa istiklaline kavuştuktan sonra millî değerlere ihtiram gösterenler Emin Abid'in çocuk hikâyelerini basmaya, çocuk edebiyatından bahsederken onun da adını anmaya başlamışlardır.

20. yüzyılın başlarında millî uyanış bütün alanlarda olduğu gibi çocuk edebiyatında da etkisini gösterdi. Yeni neşre başlayan “Debistan”, “Mekteb” gibi dergilerde yaşlı ve tecrübeli yazarların çocuklarla ilgili eserleri yayımlanmakla beraber öğrencileri de bedîî yaratıcılığa heveslendirmeye başladılar. Bakü'deki Üçüncü Aleksandr Erkek Lisesinde öğrenim gören 13 yaşındaki Emin Abid'in de “Mekteb” dergisinin 1911 yılındaki sayısında Abid Mütellibzade imzası ile ilk yazısı yayımlanır.

Önce işittiği atasözlerini, latifeleri, Rusça okuduğu küçük hikâyeleri, gördüğü resimlerdeki tasvirleri ana dilindeki gazete ve dergilere gönderen Abid gittikçe bir çocuk edebiyatçısı gibi yetişmeye başlamıştır. Onun “Mekteb”, “Dirilik” dergilerinde, “İkbal” gazetesinde onlarca yazısı yayımlansa da çocuk edebiyatı ile ilgili yazılarının büyük bir kısmı AMBA Elyazmalar Enstitüsü'nde Aliabbas Müznib'in arşivinde (Fond 23) korunup saklanmıştır. Bunlar 1911–1918 yılları arasındaki eserlerini kapsamaktadır. 1919 yılında İstanbul'a yüksek öğrenim tahsil etmeye gittikten sonra Emin Abid imzası ile eserler yayımlayan yazarın çocuk hikâye ve şiirlerine rastlanmamıştır. Yazarın 1919–1938 yıllarını kapsayan arşivinin elimizde tamamen olmaması bu konuda kesin fikir söylememize imkân vermiyor. 1925 yılından sonra matbuatta Emin Abid'in yalnız ilmî eserlerine rastlıyoruz. Emin Abid'in Abid, Abid Mütellibzade, Abid Mütelliboğlu ve başka imzalarla basılan bedîî yazılarını üçe ayırmak mümkündür:

1. Rus ve Avrupa yazarlarından tercüme ettikleri;
2. İktibaslar ve ilmî mazmunlu fennî hikâyeleri;
3. Yazarın orijinal hikâye ve şiirleri.

İster tercüme, ister istiare, isterse de kendi adıyla yayımladığı orijinal eserlerinde işlediği ana tema vatanseverliktir. İlmî eserlerinde olduğu gibi bedîî eserle-

* Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Folklor Enstitüsünün Uluslararası İlişkiler Bölmesi, Bakü-Azerbaycan

rinde de Türkçülük hâkimdir. Bu da yazarın eserlerinin bu gün de güncel olmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Emin Abid Mütellibzade, çocuk edebiyatı, “Mekteb”, “Dirilik”, “Babayı Emir”.

Детский писатель – Емин Абид

Али Шамиль Гусейноглы^{*}

Резюме

Емин Абид был известен больше как ученый-литературовед. Его заслуги в области детской литературы долгие годы оставались вне поля зрения ученых. После завоевания независимости Азербайджана в конце XX века, почитающие национальное достояние и ценности ученые, начали издавать детские рассказы Емина Абида, и затрагивать его творчество в области детской литературы.

В начале XX века национальное пробуждение повлияло как на другие области, так и на детскую литературу. Престарелые и уже сказавшие свое слово писатели, выступая в новоизданных детских журналах «Дебистан», «Мектеб» своими произведениями для детей, начали призывать молодежь на художественное творчество. Среди Бакинской Третьей Александровской Школы, 13 летних имя Абида Муталибзаде можно повстречать в журнале «Мектеб» в 1911. Это является его первым выступлением в прессе. Вначале он присылал в журналы и газеты, собранные им пословицы и поговорки, анекдоты, прочитанные русские рассказы (переведенные на родной язык), в дальнейшем становиться детским писателем. Несмотря на то, что десятки его произведений для детей были напечатаны в журналах «Мектеб», «Дирилик», газеты «Игбал» и т.д., огромная часть этого творчества хранится в архиве Алиаббас Музниба (Фонд 23) в Институте Рукописей Национальной Академии Наук Азербайджана. Они охватывают произведения 1911-1918 годов. После того как в 1919 году Емин Абид уехал в Стамбул для получения высшего образования, не встречаются произведения для детей, подписанные Емином Абидом. Но отсутствия архивных материалов 1919-1938 годов не дает нам возможности прийти к окончательному выводу.

^{*} Директор сектора Международных Отношений Института Фольклора Национальной Академии Наук Азербайджана, Баку-Азербайджан

После 1925-го года в прессе встречаются только научные труды Емина Абида. Художественные произведения Емина Абида, подписанные псевдонимами Абид Муталлибзаде, Абид Муталлиб оглы можно разделить на три части:

1. Переводы русских и Европейских писателей;
2. Заимствования и рассказы с научным содержанием;
3. Оригинальные рассказы и стихотворения писателя.

Как в его переводах, так и в оригинальных произведениях, напечатанных его именем, главной темой являлся патриотизм. Как и в научных произведениях, так и в художественных произведениях властвует дух Тюркизма. Именно это свойство его произведений способствовало существованию его произведений, по сей день.

Ключевые слова: Емин Абид Муталлибзаде, детская литература, «Мектеб», «Дирилик», «Бабаи Амир»

CHILDREN'S WRITER-EMIN ABID

Abstract: Emin Abid is mostly recognized as a scientist whereas his contributions to children's literature did not get remarkable attention. After Azerbaijan got its independence for the second time, people showing much respect to national values started publishing Emin Abid's stories dedicated to children and remembering his names while considering children's literature.

At the beginning of the 20th century national revival brought its influence upon children's literature as also observed in other fields. Together with the publication of the works of children's literature by older and experienced writers in the newly launched journals such as "Debistan" and "Mekteb", students started becoming motivated to be involved in literary activities.

A 13 year old student from the Alexander the Third Boys Lyceum in Baku published his first work, using nom de plume Abid Mutellibzadeh in the 1911 issue of the journal "Mekteb". He firstly sent the translations of the proverbs that he had heard, and the anecdotes and short stories he had read in Russian and descriptions of the pictures he had seen to newspapers and journals for publication. Those materials were written in his mother language and Abid was becoming an expert in children's literature.

Though his tens of works were published in the journals "Mekteb" and "Dirilik" and in the newspaper "Ikbal", most of his works in children's literature were protected and reserved in ANSA¹ in Aliabbas Muznibi's archive (fonds 23).

¹ Azerbaijan National Scientific Academy

These works belong to the period 1911-1918. The writer who also published works under nom de plume Emin Abid went to Istanbul in 1919 to pursue higher education, and his poems and stories for children since then are not available. However, a final word may not be said in this regard given the fact that we do not possess his entire archive belonging to the period between 1919 and 1938. Only published scholarly works of Emin Abid, starting in 1925 and onwards, are available.

Emin Abid's literary works, published under nom de plumes Abid, Abid Mutellibzadeh, Abid Mutelliboglu and others can be divided into three groups:

1. His translations from Russian and European writers;
2. Borrowings and scientific-technical stories;
3. Writer's original stories and poems.

In his original works published either as translation or borrowing, or under his own name the main theme is patriotism. As observed in his scientific works, his literary works as well reflect Pan-Turkism which still makes his works remain current in our times.

Key words: Emin Abid Mutellibzadeh, children's literature, "Mekteb", "Dirilik", "Babayi-Emir" and other journals and newspapers.

Giriş

20. yüzyılın başlarında Rus-Japon savaşında yenilen Rusya, ülkede çıkabilecek ayaklanmaları önlemek için bir takım ıslahatlar yapmak zorunda kaldı. 17 Ekim 1905 yılında hükümet "Manifesto"yu kabul etti. Burada söz, matbuat azatlıklarına da yer verildi. Bu "Manifesto"dan yalnız Ruslar yararlanmadılar. Rusya'nın esaretindeki halklar da ondan kendilerini geliştirmek için istifade ettiler. Bakü'de "Heyat", "İrşad", "Füyüzat", Tiflis'te "Molla Nesreddin" vb. dergiler, gazeteler yayımlanmaya başladı. Aydınlar yalnız içtimai-siyasi neşirler yayımlamakla işlerini bitmiş hesap etmiyor, genç neslin maarifleşmesine de özellikle dikkat ediyorlardı. "Debistan", "Mekteb", "Dirilik" gibi dergilerin esas amacı yeniyetme ve gençleri maariflendirmek idi.

"Mekteb" dergisi tanınmış yazarlar, öğretmenlerle beraber öğrencilere de geniş yer veriyordu. Aslında onların küçük yaşlarından yazı yazmaya alışmalarını sağladı, fikirlerini yazı dili ile anlatabilme başansı kazandırdı. Öğrenciler kitaplarda gördükleri resimleri sözle betimliyor, kitaplardan okudukları müdrik-değerli sözleri, büyüklerden işittikleri atasözlerini, fıkraları, yabancı dillerde okudukları küçük hikâyeleri kendi dillerine çevirerek dergiye gönderiyorlardı. Dergi de onları memnuniyetle yayımlıyordu.

İlk yazıları "Mekteb" dergisinde yayımlanan araştırmacı - yazarlardan birisi de Emin Abid'dir.

1. Emin Abid'in Özgeçmişi

2 Kasım 1898'de Bakü şehrinde doğan Zeynalabdin Mütellib oğlu Ahmedov, ilk tahsilini anası Reyhan'ın kendi evinde hanımlar ve çocuklar için açtığı kursta almıştır. Sonra Bakü'deki III. Aleksandr Erkek Lisesini bitirerek kardeşi şair Aliabbas Müznib'in naşiri ve redaktörü olduğu "Dirilik", "Babayi-emir" dergilerinde çalışmıştır (AMEA arşivi, E.A. Ahmedov'un şahsi işi).

Lisede okuduğu yıllarda gazete ve dergilerde Abid, Abid Mütelliboğlu, Abid Mütellibzade, Gozqurab Bey vb. imzalarla yayımladığı şiirlerde, hikâyelerde, makalelerde, tercümelerde güçlü bir yurt sevgisini işlemiştir. "Cihanda ali makam tutmak için gaflet etmeyip ayağa kalkarak düşmenden intikam al!" ("Dirilik" dergisi, 1914 : 67, sayı 5,) diye haykırdığında 16 yaşındaydı.

Emin Abid 1918 yılında İstanbul'a giderek orada Darümuallimin'de öğrenim görmeye başladı. 1921 yılında tahsilini tamamlayıp Bakü'ye döndü. İstanbul'a gittiğinde Azerbaycan'da bir uyanış, milli değerlere ihtiram vardı. Geri döndüğünde ise bunun karşıtı bir durumla karşılaştı. Bu yıllarda Azerbaycan'da milli değerler unutturulmaya çalışılıyor, inkılâp dili, inkılâp kültürü adı altında bir Ruslaştırma siyaseti yürütüldüğünü görüyor. Her yerde bir yenileşme, aktanış hevesi vardı. Komünistler zorbalıkla hâkimiyeti ele almışlardı. Ama kuracakları devlette ahlak, aile, medeniyetin nasıl olacağı; halklar arasında münasebetlerin nasıl kurulacağı konusunda fikirleri yoktu. Eski kültür değerleri adına ne varsa kötülenir, küçümse-nir, her şey inkâr edilir, her şeyin yeniden yaratılması öneriliyordu. Hatta aşırı inkılâpçılar demir yollarını, fabrikaları, binaları bile bozup yenisini inşa etmeyi talep ediyorlardı. Proleter edebiyatı, proleter medeniyeti, proleter şairi vb. ifadeler gündemdeydi. Bu sadece moda değil, hâkimiyette olanlar tarafından müdafaa edilen, kızıştırılan bir akındı.

Bu harekete koşulmuş milli aydınların çoğu sosyalist medeniyetin ve sosyalist edebiyatın; edebiyatta, sanatta partililik adı altında Ruslaştırma siyaseti yürütüldüğünü görmüyorlardı. Klasik edebiyatımızın incilerini "iylenmiş, kokuşmuş", "iptidai", "gayri-medeni" adlandırıyorlardı. "Biz yüzümüzü Füzuli'lere, Nesimi'lere, Vagif'lere, Mirze Feteli'lere, Hüseyin Cavid'lere değil, Verharn'lara, Uitmen'lere, Jül Romen'lere, Mayakovski'lere ve bütün dünya klasiklerine çeviriyoruz" (Gülen Adam, 1929: sayı 1) diye gazete, dergi sayfalarını dolduranlara Emin Abid'ler aynı metotla cevap veremezlerdi. Birkaç ay sonra Emin Abid yeniden İstanbul Darülfünun'a okumaya gitti (Şahbazov, 1926:9 Ocak).

Emin Abid İstanbul'da okurken muhacerette yaşayan Memmedemin Resulzade ile sürekli irtibatta olur, onların yayımladığı dergilerde Sovyetler Birliğinin aleyhine Gültekin imzasıyla şiirler yayımlatır. Sonradan bu şiirler İstanbul'da 1928 yılında yayımlanan "İstiklal Uğrunda" toplusunda ve 1948 yılında yayımlanan "Buzlu cehennem" kitabında basılır. İstanbul'da okurken Mehmet Fuat Köprülüzade'nin rehberliği altında çok ciltli "Azerbaycan Türklerinin Edebiyat Tarihi"ni yazmaya başlar. Daha çok kaynak bulabilmek için genç araştırmacı İstan-

bul kütüphanelerinde çalışmakta kalmıyıp, Viyana, Budapeşt, Gazven, Erzurum gibi şehirlere de gider. Yazdıklarının bir kısmını Türkiye'deki "Servet-i Fünun", "Türk Yurdu", "Hayat", Azerbaycan'daki "Maarif İşçisi" ve "Maarif ve Medeniyet" dergilerinde yayımlatır (AMEA arşivi, E.A. Ahmedovun şahsi işi).

Emin Abid daha ilk makalelerinde dikkatleri kendisine çekebilmiştir. "Yanlış Anlaşılan Bir Şair (İstanbul'dan Mektup), Azeri Çelebi" makalesinde Salman Mümtaz'ın yanlışlığına yer vererek Azer sözünü esas alan şairin Azerbaycanlı olmasına razı olmaz. Azeri Çelebinin ömür yolu konusunda geniş bilgi vererek bu yanlışlığa son noktayı koyar.

"Türk Yurdu" ve "Maarif ve Medeniyet" dergilerinde "Füzuli'nin Tetkik Edilmemiş Bir Eseri" adlı makalesi yayımlanır. Emin Abid bu makalesinde ilk defa Mehmed Süleymanoğlu Füzuli'nin "Sohbetü'l-Esmer" (Meyvelerin Sohbeti) adlı eseri hakkında bilgi verir. "Hayat" dergisinde Mehmet Köprülü bu eserin Füzuli'ye ait olmadığını yazmakla Emin Abid'e cevap verir. Bu konu uzun yıllar hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın araştırmacıları arasında tartışma konusu olmuştur.

Aslında makaleler Emin Abid'in çok ciltli edebiyat tarihi kitabının parçaları, 1926 yılında Üniversiteyi bitirme tezi gibi savunduğu "Azeri Edebiyatı Tarihi" ise son cildi gibi planlanmıştır. Profesörler heyeti eseri nitelikli bir çalışma olarak değerlendirir ve basılması hakkında karar verirler.

Üniversitenin tarih-edebiyat fakültesinde okurken kendinden bir sınıf aşığıda okuyan genç şair Nafie Ahmet Şükrü kızı ile evlenen Emin Abid, 1926 yılının sonlarında hanımı ile birlikte Bakü'ye döner. O zaman Azerbaycan'ın kadroya büyük ihtiyacı olsa da gençler Sovyet idarelerinde iyi karşılanmazlar. Bütün zorluklara rağmen Emin Abid, Bakü Pedagoji Teknikumunda (lisesinde), Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünde, Azerbaycan Devlet Üniversitesinde ders; Bakü Maarif Evinin ve "Komünist" gazetesinin edebiyat derneklerinde Azerbaycan Türklerinin edebiyatı ile ilgili konferanslar verir.

1927-28 yıllarında KGB okullardan, ilmi teşkilatlardan, devlet idarelerinden milli düşünceli aydınları uzaklaştırmaya başlar. Emin Abid de bu yıllarda işten çıkarılır. O, uzun zaman Ağdaş, Guba, Ağdam, Kürdemür rayonlarında (ilçeleri) öğretmenlik yapsa da ilmi yaratıcılığını devam ettirir.

Azerbaycan'da Gorgudşünaslığın esasını koyan, gazetecilik tarihini öğrenen, M.F.Ahundov'un üç ciltlik eserlerini yayıma hazırlayan, arşivini ilmi esaslarla kuran, Hebibi, Sabir, Vazeh vb. hakkında değerli ilmi araştırmalar yapan insandaki enerjiye, iyimserliğe hayran olmamak çok zor. Edebiyat tarihimizde birçok mesele var ki, ondan sohbet açıldığında "Bu mevzuyu ilk araştıran Emin Abid olmuştur" demeden geçmeyelim.

1934-37 yıllarında SSCB İlimler Akademisi Azerbaycan Şubesinde ilmi işçi gibi çalışan Emin Abid'in dokümanları ona ilmi bir derece verilmesi için hazırlanıp Leningrad'a (Sank Peterbursk) gönderilir. KGB dikkatinde olan, hükümet için teh-

likeli sayılan Emin Abid'e ilmi ad vermek bir yana 1937'de işten atılır. 14 Haziran 1938 yılında İsmayilli şehrinin Yenikend köyünde gözaltına alınır (Azerbaycan MTN arşivi, E.A.Ahmedov'un istintak işi, 32796).

Nafie Abid imzası ile şiirler, hikâyeler yayımlayan hanımı ise baskıdan kurtulmak için Türkiye'ye dönmeye çalışır. O yılın 11 Ağustosunda Batum'daki Türkiye konsolosundan vize almak isterken gözaltına alınır Bakü'ye gönderilir.

Emin Abid'in sorgulanması çok uzun sürmemiştir. 5-6 defa sorgulandıktan sonra vatana ihanetle suçlanmış, 21 Ekim 1938 yılında saat 21.30'da kurşuna dizmişlerdir. 19 Temmuz 1940 yılında görevini ve rütbesini göstermeyen bir KGB memuru şöyle yazmıştır: "Ahmedova Nafie Şükri kızı çok tehlikeli element (unsur) gibi ıslah-emek düşergesinde (ceza evinde) saklansın. Ceza müddeti 1938. yıl 11 Ağustostan hesaplınsın" (Azerbaycan MTN arşivi, Nafie Tefvik Taner (hem de Şükri Ahmed) qızı Ahmedova'nın istintak işi, 269342).

2. Emin Abid'in Bedii Yaratıcılığı

Emin Abid daha çok bir araştırmacı gibi tanıtılmıştır. Lakin onun 1914-1925 yıllarında Kafkasya'daki "Mekteb", "Dirilik", "Kelniyat", "Mezeli", "Babayi Emir", "Molla Nesreddin", "Övraği nefise", "Sovgat", "İqbal", "Basiret", "Azerbaycan", Türkiye'deki "Şebab", "İnci", "Syüs", "Hizmeti umumiye", "Yarın İstanbul" vb. dergilerde, gazetelerde şiirleri, hikâyeleri ve makaleleri yayımlanmıştır. Onun bedii yaratıcılığı hakkında Memmedemin Resulzade, Ahmet Caferoğlu, Bedirhan Ahmedov vb. değerli alimler fikirlerini söyleşeler de gereğince tanıtılamamıştır. İstanbul'da yaşarken Gültekin imzasıyla yazdığı milli ve içtimai-siyasi mazmunlu şiirler yalnız Azerbaycan için değil, milli istiklal savaşına kalkmış her bir halk için doğma ve aktüeldir. (Gültekin, 1999)

Üniversitede okurken yazdığı şiirler 1928 ve 1948 yılında İstanbul'da, 1999 yılında Bakü'de kitap olarak yayımlanmıştır. Azerbaycan istiklal savaşı sırasında Emin Abid'in milli şiirleri yeniden dikkati çekmiş, dergilerde, gazetelerde, takvim yapraklarında tekrar tekrar yayımlanmıştır. Çocuklar için yazdığı, ilk eserleri yine de dikkat çekmemiştir. 1998 yılında Memmed Memmedov, Tayyar Salmanoğlu ve Yakub Babayev'in birlikte Bakü'de yayımlattıkları "Azerbaycan Klasik Uşak Edebiyatı Antolojisi"ne Emin Abid'in "Mekteb" dergisinde yayımlanmış "Ahmak" (1915, sayı 7) ve "Alim Pişiyin (kedi) Hikâyeleri" (1916, sayı 11) dahil edilmiştir.

Emin Abid'in çocuklar için yazdıklarının büyük bir kısmını ilk defa araştırmacı Sona Hayal yayımlamıştır (Mütellibzade, 2007). Bu kitap çocuk edebiyatı araştırmacıları, ders kitabı yazarları vb. için çok önemli bir kitaptır.

2.1.Rus ve Avrupa Yazarlarından Yaptığı Çeviriler

Daha önce belirtildiği gibi "Mekteb" dergisinde öğrencileri yazmaya, fikirlerini kaleme almaya alıştıırıyordu. Emin Abid'in yayımlanan ilk yazısı Lev Tols-

toy'un "At ve Öküz" adlı küçük hikâyesinin tercümesidir ("Mekteb", 1914:42-43, say 3).

Emin Abid "Mekteb" dergisinde yayımlattığı "Zülmün Cezası" (1914, sayı 8), "Doğru Oğlan" (1914, sayı 17), hikâyeleri "Şekil Üzerinden" başlığı altında yayımlanmıştır. "Adaletli Hakim" (1914, sayı 12), "Milletperver Bir Uşak" (1915, sayı 5), "Ahmak" (1915, sayı 7), "Saf Su" (1915, sayı 15), "Vatan Kurbanı" (1915, sayı 12), "Tasdik" (1915, sayı 15) vb. hikâyeler Rusçadan çeviridir. Bu hikâyelerin hepsi Rus yazarlarının eserleri değildir. Emin Abid'in eserlerini çevirdiği yazarlar arasında Lev Tolstoy, İ.S.Turgenyev, A.Gorbunov, B.Buryusov, J.La Fontaine, Voltaire, Jean Jack Rousseau vb. yazarlar vardır. Abid Mütellibzade imzasıyla yayımlattığı bu hikâyelerin ana teması dürüstlük, doğruluk, vatan ve millet sevgisidir.

B.Buryusov'dan çevirdiği hikâyede 1859 yılında Avusturya-İtalya savaşı sırasında Avusturyalılarla aynı gemide gitmek zorunda kalan kimsesiz 12 yaşlarında bir çocuğun başına gelenleri anlatır. Avusturyalılar kimsesiz çocuğa acıdıkları için onun yol ve gıda masraflarını karşılayacak parayı toplarlar. Çocuk onların bu hoşgörüsünden memnun kalır. Birazdan Avusturyalıların İtalyanları kötilediklerini, onları kültürsüz, kaba bir halk saydıklarını işitince kızar, ona verilen yemeği ve parayı geri vererek: "Alın paranızı! Benim aziz vatanımı ve sevgili milletimi kötileyenlerin yardımı bana gerekmez!" diye söyler ("Mekteb" dergisi, 1915:72, sayı 5).

Çevirileri kaleme aldığı ilk tecrübesi olsa da konu bakımından günümüzde de geçerlidir.

2.2.İktibaslar ve İlmi Mazmunlu Fenni Hikâyeleri

Genç Abid Mütellibzade'nin Rus dilinde okuduklarını olduğu gibi değil, Azerbaycan'a uyguladığı-iktibas ettiği hikâye ve makaleler de oldukça önemlidir. Onun "Fenn Hikâyeler" ("Mekteb", 1916:25-27, sayı 2), "Bir Fransız Ruhânisinin Agdematı" ("Dirilik", 1914:45-46, sayı 3), "Zalımın Cezası" ("Dirilik" 1915:189-191), "Necdet" ("Dirilik", 1915:223-224, sayı 14) vb. iktibasları arasında en büyüğü "Dirilik" dergisinin 1914-1915 yıllarında yayımladığı "Hikmet Muallim" adlı eseridir. Eser, derginin 4. sayısının 62-63, 5. sayısının 78-79, 6. sayısının 92-93, 8. sayısının 125-126, 9. sayısının 143-144, 11. sayısının 174-175, 13. sayısının 207, 15. sayısının 238-239, 16. sayısının 254-255 sayfasında yayımlanmıştır.

Mektepli Latifle İstanbul'da tahsil görmüş öğretmen Hikmet Efendi arasında sohbet şeklinde olan hikâyede esasen fenni bilgiler işlenir. Hikâyede şirin bir dille okullarda öğretilen bilgilerden söz açılır. Latif anlayamadıklarını, şüphe ettiklerini hocasından soruyor, o da soruları ilmi ve mantıki cevaplandırıyor.

Bunlardan başka genç yazar "Avrupa'nın Umum Kuruluşu" gibi coğrafya hakkında bilimsel makalesini de "Dirilik" dergisinin 1916 yılındaki 2 ve 3. sayılarında yayımlatmıştır.

Genç Abid “Dirilik” dergisinin 1915 yılında yayımlanan 14. sayısındaki kahramanını böyle tanıtıyor: “O, ...beynini bilig nuru ile ışıklandırmak için İstanbul’a gitti. Bu güzel, zarif şehir, bu deniz, şirin memleket onu şaşırtmıştı. Yolda ona yoldaşlık eden arkadaşının yardımıyla mihmanhanede yerleşti. Birkaç gün orada kaldı. Üç günden sonra “Mülkiyet” mektebine yazıldı.” (Mütellibzade, 2007: 53).

Bu küçük parçadan anlaşılıyor ki, Abid İstanbul’a gitmese de kalbinde oraya büyük bir sevgi var. Uzaktan da olsa İstanbul’da nerede yaşamının, nerede okumanın mümkün olduğunu biliyor.

Bu durumda şu sorulabilir; o dönemde Azerbaycan gençliği arasında Rusya’nın, Avrupa’nın üniversitelerinde okumak moda olduğu halde neden Abid İstanbul için can atıyordu? Bu soruya yukarıda sözü edilen “Necdet” hikâyesinde cevap bulunabilir. O, bununla ilgili şöyle yazar: “Bugün biliriz ki, devletleri yükselden, milletleri batıran iki şey vardır: 1. Bilig, 2.Kazanç (ekonomi). Bunlar harada (bir yerde) çoksa ora ışık, bunlar harada azalmışsa ora bir karanlık, bir fakir ve zillet içindedir.

Ah!... Bu ışık, bu nur bizim yurdumuza ne zaman şafak salsa, o zaman sevgili ve her şeyden artık yurdumuzda bir kızıl (altın) devir başlanacak, karanlık bucakların, duman bürümüş yerlerini pırlantalı ışıklar bürüyecektir. Ancak bunu eden pek duygulu, aydın düşünceli, er kalpli gençler ve gençliktir.” (Mütellibzade, 2007: 55).

Zulme, zalime, haksızlığa karşı olan Abid “Dirilik” dergisinin 1915 yılı 12. sayısında yayımlattığı “Zalimin Cezası” adlı hikâyesini büyük kardeşi, şair, yazar, araştırmacı ve mütercim Aliabbas Müznib’in:

Zulüm evi berbat olar ger Kebetullah olsa da.

Kan içen zalimin iççerler kanın, Allah olsa da!

mısralarıyla başlıyor ve Tefvik Fikret’in:

Zalimin topu var, kalesi var, güllesi varsa,

Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır!

mısralarıyla bitiriyor(Mütellibzade, 2007:61-68).

2.3.Yazarın Telif Hikâye ve Şiirleri

Emin Abid’in matbuatta rast geldiğimiz ilk hikâye ve şiiri aynı yılda yayımlanmıştır. 1914 yılında “Dirilik” dergisinin 5. sayısında “İntikam” şiiri, “Mekteb” dergisinin 20. sayısında “Otağda Üç Yiğit Balası” hikâyesini yayımlatmıştır. “İntikam” şiirinde:

“Yuhlamıştım dün gece, gördüm deyirler kim bana:

-Tutmak istersen cihanda sen de ger âli makam,

Gaflet etme! Kalk ayağa! Düşmen bidenden,

İntikam al! İntikam al! İntikam al! İntikam!”

Genç şairin şiirlerinde intikam hissi sık-sık tekrarlanır. "Mekteb" dergisinde yayımlattığı bir dörtlükte:

**"Bir çocuk gördüm: kayırmak isterdi bir silah,
Sordum ondan: neyleyirsen, ey sevimli nik ü nam?!
Ol çocuk ise derin bir ah çekti, söyledi:
Düşmanımdan intikam almak gerektir, intikam!"**
(Mütellibzade, 2007:23).

Şairin Abid Mütellibzade imzasıyla "Besiret" gazetesinin 1917 yıl, 191. sayısında yayımlattığı büyük bir şiir de "İntikam" adındadır. Bu şiir "Bakü'de Garip Ölen Türklerin Kabri Üstünde, Milli Zabıtalarmıza Töhfe" adıyla yayımlanmıştır. Yayımlandığı tarihten anlaşılıyor ki, şiir Birinci Cihan Savaşında Rus ordularına esir düşmüş Türklere ithaf edilmiştir. Savaşta esir düşmüş Türkler Bakü dolaylarında Daş Züre'de (Nargin) zor şartlar altında saklanmışlar ve hastalıktan, soğuktan, açlıktan ölmüşlerdir. Gazeteler bu konuyla ilgili yazdıktan sonra Bakü'nün Müslümanları yardım kampanyasına başladılar ve onları ölümün pençesinden kurtarmaya çalıştılar. Abid de bu kampanyaya etkin katılanlardan olmuştur.

Emin Abid'in intikamı içtimai mazmunludur, şahsi nitelikli değildir. Bu intikam halkı, milleti birliğe çağıran, haksızlığa, adaletsizliğe, cehalete, sömürgeciliğe karşı bir çağrıdır. Milletini birliğe, ittifaka çağırır:

**"Berk karanlıktı, oturmuştum ağaç altında ben,
Gefleten bir ses eşittim ki, deyirdi bu sayağ:
-Ger dirilik etmek ise bu cihanda maksadın,
İttifak et, İttifak et, İttifak et, İttifak!"** (Gültekin, 1999:63).

Genç şaire göre ömrü şerefli bir şekilde tamamlamak için korkudan, habisten uzak olmak, hoşgörülü ve şerefli yaşamak lazımdır. Abid yaşıtlarına diyor:

**"Arkadaş, istirahatla ömür etmek için,
Biz de gayret eyleyip terk-i cehalet eyleyek,
Cürbebür fiskü-ficürü, fitneni, büğzi atıp,
Sadikane bir-bire mehr-i mehebbet eyleyek!"** (Gültekin, 1999:62).

Başka bir şiirinde ise:

**"Bir küçük mektepliyim, fikrimde de teshili-ilm,
Eyleyip mesudu olum, milletimi hem mesut edim.
Atam ile anama kuvvem kadar hizmet edip,
Onların gösterdiği rah-ı necat ile gidim"** (Gültekin, 1999:62).

Yaşlılarını korkaklıktan uzak olmağa, cesarete, milletinin ve vatanının istiklali için canını vermeye hazır olmağa çağırarak genç şair, sık sık da milletinin kahramanlıklarla dolu tarihine gönderme yapar:

**“Bir para mektepliler gördükte düşman yavrusun,
“Vay nene!” söyler, girer tez annesinin koynuna.
Arkadaşlar, korkmayın, aslan yürekli Türk olun,
İşte korkup Türk balası söyler mi: “Vay nene!?”**
(Gültekin, 1999:62).

Türklüğü ile gurur duyan 16 yaşındaki şair:
**“Gönül, bastır daha, artık uyan bir gab-i gafletten,
Özünü sen de kurtar bunca zilletten, zelaletten.
Bir gün bir öyle demdir kim, himmet eyle, himmetle
Özün Türk oğlu Türk, elbet, hilas eyler esaretten”**
(Gültekin, 1999:67).

Genç Abid aldığı terbiye, tahsil, muhiti, ailesi, özellikle kardeşi Aliabbas Müznib'in tesiri ile bir Turancı ruhunda büyüyordu. Buna göre idi ki, Gaspıralı İsmail Bey ölürken “İkbal” gazetesinde “Dahi, Azam İsmayıl Bey Kaspıralı'nın Vefatı Münasebetie” başlıklı şiirinde:

**“Gitti elden va esf...! Ol sevgili üstadımız,
Arşe endaz oldu nale vü feryadımız.
Ah! Ya Rab, biz nece bedbaht millet olmuşuz,
Şad olmaz mı meğer bir dem dil-i naşadımız”**
(Gültekin, 1999:66).

Emin Abid ilmi araştırmalar yaptığı zaman çocuk şiirleri de yazmıştır. O 1925 yılında İstanbul'dan Bakü'ye “Genç Pedagog” dergisine gönderdiği bir şiirinde:

**“Sevgilim, gülüm anne,
Şirin bülbülüm anne,
Yalnız beni iste sen,
İsteme ölüm, anne”**
(Gültekin, 1999:82).

Emin Abid'in çocuk hikâyeleri çok olsa da onlardan bazıları basılmıştır. Sağlığında kardeşi Aliabbas Müznib'in oğlu Hüseyin Necdet'e hitaben yazdığı

“Otağda Üç Yiğit Balası” (“Mekteb”, 1914, sayı 20), “Söze Bakmağın Neticesi” (“Mekteb”, 1915, sayı 11), “Oğurluk (Hırsızlık) Belası” (“Mekteb”, 1916, sayı 6), “Alim Pişiyin (kedinin) Hikâyeleri”(1. “Kızıl Kurt Hânım”, “Hanım Cücenin (civciv) Vefası” (“Mekteb”, 1916, sayı 11), “Gabr Feryatlar” (“Dirilik”, 1916, sayı 5), hikâyeleri yayımlanmıştır.

Araştırmacı Sona Hayal ise 2007 yılında yayımlattığı “Emin Abid Mütellibzade'nin Seçilmiş Eserleri” adlı kitabına yazarın sağlığında yayımlanmamış 23 küçük hikâyesini de dâhil etmiştir. Bu hikâyelerin takvim sayfalarının arkasına yazılması onların birbirine yakın zamanda kaleme alındığını göstermektedir.

“Dağ ve Behmen”, “Yolunu İtiren Uşak (çocuk)”, “Bir İtin Sadakati” adlı hikâyelerinde insanların hayvanlara gösterdiği yardım neticesinde kendisinin de hayır bulduğunu anlatır. Birinci hikâyede kuzusunu çığdan kurtarmak isteyen genç çoban Süleyman'ın kendisi de kar altında kalır. Kuzunun sıcağı ve annesinin çığın üzerinde dayanarak melemesi Süleyman'ı arayanlara bir işaret olur. Kanı kazarak Süleyman'ı ve kuzusunu ölümden kurtarırlar.

İkinci hikâyede ormanda kaybolmuş çocuğa, köpekleri yardımcı olmuş ve eve getirmiştir. Üçüncü hikâyede sahibini ısırarak isteyen yılanı öldüren köpek, sahibi için yılanı ısırır ve ölür.

“Arılar ile Gül”, “İki Çellek”, “İrmak ve Kaya”, “Gurbağa” hikâyeleri alegoriktir. Yazar fikirlerini hayvanların ve eşyaların dili ile söyleyerek doğruluk, adalet, kibirden uzak olmayı tebliğ eder.

“Okumak Bilmeğın Menfaati”, “İki Bacı”, “Güzel Kız”, “Adalet ve İnsaniyet”, “Bugünün İşini Sabaha Koyma”, “Doğruluk” vb. hikâyeleri de eğitim yönünden önemlidir.

Söylediklerimizi kanıtlamak için yazarın “Kurbağa” hikâyesi ile fikrimizi tamamlamak isteriz:

“Bir gün Ehed küçük kardeşi Semed ile oynarken dedi:

-Burada bir kurbağa var, gel öldürek.

Semed dedi:

-Daha yahşıl!-diye cevap verdi.

Bunun üzerine Ehed yerden bir taş götürdü. Semed de oradaki ağaçtan bir dal kopardı. Sonra kurbağanı öldürmek için yanına yürürler.

Bu esnada oradan arabaya koşulmuş bir eşek geçiyordu. Rehimdil (merhametli) hayvan kurbağanı ezmek için yolunu değiştirdi. Bu halı gören Semed yüzünü kardeşine çevirip dedi:

-Elindeki taş at. Eğer öldürsek, bu eşekten de kötü olarız!” (Mütellibzade, 2007:47).

Sonuç

Emin Abid, 1926 yılında İstanbul'dan Azerbaycan'a döndükten sonra sık-sık yer değiştirmek zorunda kaldığından ve 1938 yılında gözaltına alınarak kurşuna

dizildiğinden eserlerinin hepsi elimizde yoktur. Biz onun sağlığında gazete ve dergilerde yayımlattığı, kardeşi Aliabbas Müznib'in arşivinde kalmış belgelere göre fikirler öne sürdük.

Bunlardan anlaşılır ki, Emin Abid gençken bedii yaratıcılıkla meşgul olduğundan eserleri sanatkârlık bakımından zayıftır. Amma ideoloji bakımından oldukça değerli ve günümüzde de geçerlidir.

“Ey Tanrının aziz kulu, ey Türk oğlu!

Ey Şark semasının parlak yıldızı!”

(“Azerbaycan” gazetesi, 1918: 11 Noyabr).

diye haykıran şair milletinin zor durumda olduğunu şu dizelerle anlatır:

“Doğranılan el, cemaat,

Mahv edilen öksüz millet

Ki, dünyanı titrederdi,

Bir kul sanıyorlar indi-

Türkler... Türkler değil belke...

Belke, bunlar hepsi gölge?!”

(Mütellibzade, 2007:14).

Şairin Abdülhak Hamid'e ithafla yazdığı “Büyük Simalar”, “Büyük Türk Şairi Tefik Fikret'e Küçük Hediye”, büyük kardeşi Aliabbas Müznib'e ithaf ettiği “Dil”, Ahmedbey Ağaoğluna ithaf ettiği “Sönük Hilal”, “Birgün Geler”, “Türkün Semasında Kanlar Damlıyor”, “Şarka İreli”, “Bugün Garbin Göklerinde” vb. şiirleri de mektepliler için yazılmıştır (Gültekin, 1999).

Genç şairin dili günümüzün Azerbaycan Türkçesinden de, Türkiye Türkçesinden de biraz farklıysa da sade ve anlaşılırdır. Bu farklılık da onun Gaspıralı İsmail Bey, Alibey Hüseyinzade, Hüseyin Cavid, Memmedemin Resulzade, Mirzebala Memmedzade, Aliabbas Müznib vb. gibi Türk halklarının anlayabileceği ortak bir edebi dil oluşturma isteğinden geliyordu.

KAYNAKÇA

“Azerbaycan” gazetesi, 1918 (Hicri 1335), 11 Noyabr (1 Teşrini sani), Bakü.

Abid Emin (2007) Seçilmiş Eserleri (Tertip edeni ve ön söz müellifi: Filologiya elmler doktoru Bedirhan Ahmedov), “Şark-Garp” Neşriyatı, Bakü.

Abid Emin. İntikam (şer), "Dirilik" dergisi, 1914, sayı 5, s.67.

Azerbaycan Blımler Akademisi Arşivi, fond 39, E.A. Ahmedov'un şahsi işi.

- Ahmedov Bedirhan. (2003) Bir İstiklal Yolcusu.(Emin Abid: hayatı, muhiti, yaratıcılığı), "Elm" Neşriyat, Bakü.
- AMBA Elyazmalar Enstitüsü Aliabbas Müznib'in arşivi, fond 23.
- Azərbaycan Klasik Uşak Edebiyatı Antolojisi (1998) [Arap grafikasından translitrasiya edenler, tertipçi ve ön söz müellifleri: Prof. Memmed Memmedov, Doç. Tayyar Salmanoğlu, Doç.Yagub Babayev] Bakü.
- Azərbaycan Milli Tehlükesizlik Nazirliyinin Arşivi, E.A.Ahmedovun İstintaq İşı, 32796.
- Azərbaycan Milli Tehlükesizlik Nazirliyinin Arşivi. Nafie Tefvik Taner (Hem de Şükri Ehmed) kızı Ahmedovanın İstintak İşı, 269342.
- Gülen Adam. Serbest Şer Hakkında İlk Söz, "Maarif İşçisi" dergisi, 1929, sayı 1.
- Gültekin-Emin Abid.(1999). Buzlu Cehennem, (Neşre hazırlayan ve ön söz müellifi. Ali Şamil) "Güneş" Neşriyatı, Bakü.
- Hüseynoğlu Ali Şamil.(1999) Emin Abid'in Hikâyesi İle İlgili Kesin Çizgiler. "Bilge" dergisi, sayı 21, Ankara.
- Hüseynoğlu Ali Şamil.(2002).Türk Edebiyatı Araştırmacısı Emin Abid, "Türk Dünyası" (Dil ve Edebiyat dergisi), güz, sayı 14, Ankara.
- Mütellibzade Emin Abid. (2007). Seçilmiş Eserleri (Neşre hazırlayan ve ön söz müellifi. Sona Hayal), "Nurlan" Neşriyatı, Bakü.
- Şahbazov Ali. İstanbul Darülfünunda Azeri Edebiyatı Tarihi (Türkiye mektupları). "Yeni Fikir" gazetesi, Tiflis, 1926, 9 yanvar.
- Şamil Ali. (1998). Nafie Hanımın Acı Talihi, Kadimliğimiz-Diriliğimizdir, AMBA Nizami adına Edebiyat müzesinin tetkikatlar ilmi toplusu. Bakü